

نقش دانشگاه در جامعه از منظر امام خمینی (ره)

دکتر سیدمهدی آقاپور^۱

مختار حسینی سوخته‌سرایبی^۲

چکیده

از دیدگاه امام راحل (ره) دانشگاه به جهت نقش ویژه فرهنگی، اجتماعی و سیاسی خود، همواره از اهم امور و مبدا همه تحولات جامعه است. اصلاحات اجتماعی تابعی از اصلاحات دانشگاه است و آن قدر برای دانشگاه اهمیت قائل هستند که در کلامشان، این نهاد اجتماعی با سرنوشت انقلاب و اسلام پیوند ناگسستنی دارد. با بررسی رهنمودهای حضرت امام (ره) در زمینه شناخت دیدگاه ایشان در خصوص دانشگاه و نقش دانشگاهیان در تحولات اجتماعی به این نتیجه می‌رسیم که از دید امام خمینی (ره) دانشگاهیان قشر آگاهی هستند که می‌توانند در اجتماع نقش مؤثری ایفا نمایند. در این راستا دانشگاهیان برای اینکه بتوانند نقش خود را کامل نمایند باید در کنار سایر اقشار اجتماعی و مردم باشند. امام خمینی (ره) برای دانشگاه، دانشگاهیان و دانشجویان، پیام‌ها و سخنان مبسوطی بیان فرموده‌اند که اگر با دقت و از ابعاد گوناگون تجزیه و تحلیل شوند، راه نجات یک ملت و کشور مشخص و در صورت عمل به آن رهنمودها، این امر محقق می‌شود. همچنین اندیشه‌های حضرت امام (ره) نشان می‌دهد که در میان اقشار مختلف اجتماعی برای دانشگاه و دانشگاهیان جایگاه ممتازی قائل بودند و همواره تأکید داشتند که با قشر ممتاز دیگر یعنی روحانیون در ارتباط باشند تا بتوانند در تحولات اجتماعی، نقش محوری ایفا نمایند.

بر اساس اندیشه‌های حضرت امام (ره) می‌توان گفت که دانشگاه در نظر امام (ره) به عنوان یک کارخانه انسان‌سازی بسیار مهم تلقی شده و معتقد بودند که اگر دانشجویان بتوانند در دانشگاه، علم و ایمان را با یکدیگر همراه سازند، می‌توانند به عنوان یک قشر تحصیلکرده، فرآیند روشنگری اجتماعی را به دست گیرند. به عبارت دیگر یک دانشگاهی از نظر امام (ره) عامل روشنگری اجتماعی است و زمانی می‌تواند موفق باشد که بتواند آگاهی و توانایی‌های خود را در مسیر تحقق ارزش‌های الهی به کار گیرد. مقاله حاضر سعی دارد دیدگاه‌های امام خمینی (ره) در مورد نقش دانشگاه را در جامعه با روش تحلیلی و کتابخانه‌ای و با توجه به مؤلفه‌هایی چون ضرورت انقلاب فرهنگی و توجه عملی به رشد آن و رمز موفقیت پرورش‌یافتگان دانشگاه با استفاده از منابع معتبر، ضمن مرور مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی مورد بررسی قرار دهد. نویسنده امید دارد تا با ارائه دیدگاه‌هایی از امام راحل قدمی هرچند کوچک در یادآوری آن آرمان‌های بزرگ بردارد و افق آینده را روشن نماید.

واژگان کلیدی: دانشگاه، امام خمینی (ره)، انقلاب فرهنگی، نقش اجتماعی و سیاسی

مقدمه

۱- استادیار دانشگاه تهران؛ پژوهشگر هیأت نظارت و ارزیابی شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ aghapour@ut.ac.ir

۲- کارشناس شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ Mokhtar_h60s83@yahoo.com

جایگاه سرنوشت‌ساز دانشگاه در تصمیم‌سازی و تحول در کشور همواره مورد تأکید و توجه خاص امام خمینی (ره) بوده است. در سال‌های اخیر به دلیل فعال‌تر شدن دانشگاهیان در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی و نیز به دلیل برخی زیاده‌روی‌ها و وقوع حوادث گوناگون، مسئله دانشگاهیان و نقش آنها در جامعه، موضوع روز بسیاری از گزارش‌ها، تحلیل‌ها و مقالات گردیده است. گذشته از گزارش‌ها و تحلیل‌های مغرضانه خارجی درباره حرکت‌های دانشجویی، افراد و گروه‌های داخلی نیز با توجه به خاستگاه سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و علمی خود هر یک سخنی در این باب مطرح کرده‌اند. (آقاپور و حسینی، ۱۳۸۸)

درباره نقش اجتماعی دانشگاه و دانشگاهیان تاکنون نظریه‌های مختلفی مطرح شده است. در این مقاله سعی بر آن است تا نظرات امام خمینی (ره) درباره نقش اجتماعی این قشر در کنار آراء برخی از صاحب‌نظران به طور اجمال مورد بررسی قرار گیرد.

حضرت امام خمینی (ره) هدف دانشگاه را به استقلال رساندن کشور می‌دانستند: «معنی اسلامی شدن دانشگاه این است که استقلال پیدا کند و خودش را از غرب جدا کند و خودش را از وابستگی به شرق جدا کند و یک مملکت مستقل، یک دانشگاه مستقل، یک فرهنگ مستقل داشته باشیم» (صحیفه امام، ج ۱۲، ص ۲۵۱-۲۵۲).

این مقاله با توجه به بیانات امام خمینی (ره) در خصوص اسلامی شدن دانشگاه‌ها نگارش یافته است. نظر کلی معظم‌له این است که دانشگاه مبدأ همه تحولات و مقدرات یک کشور است (همان، ج ۸، ص ۶۴)؛ و دانشگاه است که یک کشور را اصلاح یا تباه می‌کند (همان، ج ۱۴، ص ۴۳۰)؛ و لذا متذکر می‌شوند که ما باید دانشگاه اسلامی داشته باشیم (همان، ج ۱۴، ص ۳۶۳)؛ بدین معنی که دانشگاه‌ها باید استقلال داشته باشند و وابسته به شرق و غرب نباشند. و این مسأله را به استادان و دانشجویان توجه می‌دهند که مبدا دانشگاه‌ها و در نهایت مملکت به دست اجانب و منفعت‌طلبان بیفتد. (موسوی، ۱۳۸۸)

امام خمینی (ره) برای دانشگاهیان و دانشجویان، پیام‌ها و سخنان مهمی بیان فرموده‌اند که اگر با دقت و از ابعاد گوناگون تجزیه و تحلیل شوند، راه نجات یک ملت و کشور در دنیا و آخرت مشخص و در صورت عمل به آن رهنمودها، تحولات اساسی در راستای توسعه و پیشرفت جامعه حاصل می‌شود. در این راستا ارزیابی شاخص‌های کیفی فرهنگی، سیاسی و دینی دانشگاه و تحلیل ساختارها و سازوکارهای درون‌سازی و برون‌سازی آن در فرآیند کنونی جامعه و نظام اجتماعی و چالش‌های امروزی بسیار ضروری است. (آقاپور، ۱۳۸۷)

در این مطالعه سعی شده است با ذکر برخی نگرش‌ها و مصوبات از جمله مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، افکار و گفتار آن امام همام برای علاقه‌مندان و پیروان ایشان جمع‌آوری و جمع‌بندی شود تا ضمن بررسی و بازشناسی مجدد آنها در راستای شناخت نقش و جایگاه دانشگاه اسلامی و اهمیت دستاوردهای آن در فرآیند پیشرفت جامعه و تحکیم نظام اجتماعی، این نگرش بنیادین و تحول‌آفرین به عنوان ملاک‌ها و معیارهای اساسی و تعیین‌کننده برای ارزیابی و بازنگری روند کنونی دانشگاه‌ها در صدر مسائل دانشگاهی قرار گیرد و افق آینده در این فرآیند انقلاب فرهنگی و تحول دانشگاهی بر همگان روشن گردد.

بیان مسئله

از دیدگاه امام خمینی (ره) ما می‌خواهیم یک دانشگاهی داشته باشیم که برای احتیاجاتی که این ملت دارد کرسی داشته باشد و برای ملت باشد.

دانشگاه از دیدگاه امام خمینی (ره) آن قدر اهمیت دارد که اگر نقش واقعی خود را نداشته باشد، همه چیز مملکت از دست خواهد رفت. ایشان در جمله‌ای این اهمیت را گوشزد کرده‌اند: «اگر دانشگاه را ما سست بگیریم و از دست ما برود، همه چیزمان از دستمان رفته است» (صحیفه امام، ج ۸، ص ۱۴۱). بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که دانشگاه هم منشأ دردها و فسادهای موجود و هم منشأ اصلاح کشور است و بسته به این که دانشگاه‌ها، استادان و دانشجویان چه جهت‌گیری‌هایی داشته باشند، ثمرات آن نیز مشخص خواهد شد.

معمار بزرگ انقلاب حضرت امام (ره) یکی از اهداف مهم تعلیم و تربیت دانشگاه را بیدار نگه داشتن فطرت آدمی می‌دانستند و در این مورد می‌فرمایند: اگر چنانچه تربیت یک تربیت انسانی باشد، و موافق با فطرت انسان که همان فطرت ودیعه گذاشته شده از طرف خداوند است، و «فطرت الله التي فطر الناس علیها» آن طور باشد، در دانشگاه هم همان طور تربیت باشد، اینها بعد که تحویل به جامعه داده می‌شوند، و مقدرات جامعه قهراً به دست اینها سپرده می‌شود یک کشور را کشور نورانی، کشور انسانی، کشور به فطرت الله تربیت می‌کنند (صحیفه امام، ج ۱۴، ص ۳۳). امروزه نیز دانشگاه‌ها جایگاه خاص خود را در جامعه داشته و دانشجویان به عنوان افراد تحصیل‌کرده و فهیم می‌توانند در روند فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی جامعه نقش مثبت ایفا نمایند. از طرفی استکبار جهانی و مدعیان آنها همیشه در فکر این مسئله بوده‌اند که فعالیت آموزشی و تربیتی دانشگاه‌ها را از مسیر الهی و مقدس خود خارج نمایند که می‌طلبد دانشگاهیان مثل همیشه با توجه به رهنمودهای حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری در جهت پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی تلاش نمایند و با حفظ و پاسداری از هویت اسلامی خود با تلاش و با تحقیق و پژوهش موجبات رشد و تعالی جامعه را فراهم آورند. (آقاپور، ۱۳۸۷)

یکی از مهمترین شاخص‌های دانشگاه‌ها جهت‌گیری صحیح علوم انسانی بر اساس علوم اسلامی، ضمن توجه به آخرین پیشرفت‌های علوم انسانی در مغرب زمین می‌باشد. متأسفانه عدم تحقق این امر اساسی بعد از وقوع انقلاب اسلامی به تدریج موجب ازدیاد فقر فرهنگی در زمینه علوم انسانی و تجربی جدید و در نتیجه باعث تشدید وابستگی فکری برخی از جریان‌های روشنفکری ایران به غرب گردید که این امر نیز تاکنون موجب ظهور برخی بحران‌های فکری، سیاسی و دانشگاهی در این سرزمین شده است و امروز بعد از سه دهه تحقق نظام جمهوری اسلامی در این کشور با تهاجم و شیخون فرهنگی غرب، هنوز هم دانشگاه‌های ایران عرصه تاخت و تاز اندیشه‌های غیراسلامی و وارداتی می‌باشد. (باوند، ۱۳۸۸)

براساس این نگرش می‌توان گفت که موضع امام در باب دانشگاه دو جنبه دارد: یکی جنبه معرفتی آن که مبتنی بر نظام جهان‌شناسی عرفانی و دیگری جنبه سیاسی و اجتماعی آن که بر استقلال و عزت مسلمین

معطوف است. جنبه نخست شأن توحیدی دانشگاه و دیگری مأموریت اجتماعی و شأن خلقی اوست. این جنبه خلقی باید در مسیر و جهت جنبه توحیدی باشد.

استاد و دانشجو در دانشگاه اسلامی از تعهد و تخصص کافی به صورت مکمل برخوردار بوده و در جهت علم‌آموزی، تهذیب نفس و خدمت به جامعه از طریق به کارگیری علم و دانش و هدایت فکری و اجتماعی مردم عمل می‌کنند.

در مجموع مسئله این مطالعه به ویژگی‌های نقش دانشگاه در جامعه از منظر امام خمینی (ره) و شاخص‌های کلی و کیفی آن اشاره دارد.

چارچوب نظری

امروزه دانشگاه مظهر تحول و نوآوری محسوب می‌شود و تأثیرات جدی و قابل تأملی بر جامعه می‌گذارد؛ همچنان که خود بسیار تأثیر می‌پذیرد. در واقع دانشگاه منزوی از جامعه نیست و در حقیقت بسیاری از مسائل آن انعکاسی از دنیای در حال دگرگون ما می‌باشد. دانشگاه‌ها به عنوان شریان‌های اصلی گسترش علم و فرهنگ در جامعه همواره از ارزش و احترام خاصی برخوردار بوده‌اند هم انسان‌ساز هستند و هم فرهنگ‌آفرین.

دانشگاه در جامعه یک واسطه نهادی است که با مجموعه شرایط فرهنگی و اجتماعی در تعامل است. مراکز علمی از روند تحولات اجتماعی و فرهنگی تأثیر می‌پذیرد و بر آنها تأثیر می‌گذارد و کارکردهایی چون ارتقای آگاهی‌های عمومی، نظم اجتماعی درونی مبتنی بر تعادل در نظام قشربندی اجتماعی، اجتماعی کردن افراد همسو با اهداف و ارزش‌ها، هماهنگ‌سازی خرده فرهنگ‌ها، تحکیم روابط قراردادی، تهیه فلسفه اجتماعی جامعه و نقد سیاست‌های عمومی سبب ایجاد نقش فعال آن در جامعه شده است. (ذاکر صالحی، ۱۳۸۲، ۱۱-۱۰)

با این نگرش می‌توان گفت که تعامل دانشگاه و جامعه یک تعامل دوسویه در جهت رفع نیازها و تعالی بخشی است. عوامل درون‌زا و برون‌زا در تغییر فضای دانشگاه‌ها و اسلامی شدن آنها نقش بسیار مهمی داشته و تحول در نگرش به تعریف استاد، دانشجو و مدیر از نظر نوع رفتارها و بینش‌ها و چگونگی جهت‌گیری علمی و اجتماعی آنان در روند اسلامی شدن دانشگاه‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است. (فرتوک‌زاده و بهداروند، ۱۳۸۲)

❖ هدف‌های دانشگاه به عنوان یک نهاد مهم اجتماعی به ترتیب اولویت عبارت است از:

- ۱- گسترش مرزهای علم و دانش و فناوری
- ۲- افزایش روحیه تحقیق و تتبع در جامعه به‌ویژه نسل جوان
- ۳- تعلیم و تربیت عالی و ارتقاء فرهنگی جامعه و روشنگری فکری و اجتماعی
- ۴- شناخت نیازها و مشکلات مردم و مشارکت در رفع آنها، کمک به دولت در برنامه‌ریزی‌ها
- ۵- آموزش و پرورش نیروهای انسانی متعهد و متخصص برای اداره کشور در همه عرصه‌ها

❖ سیره رهبری امام خمینی(ره) و جایگاه دانشگاه در آن

دیدگاه‌های امام خمینی(ره) در حوزه‌هایی همچون «تعلیم و تربیت، سیاست و حکومت» به همراه مشاهده آثار و دستاوردهای دانشگاه‌ها به عنوان عامل تعیین کننده سرنوشت کشور متکی بر نگرشی عمیق و کارآمد بوده است. بدین ترتیب تأکید ایشان بر اسلامی کردن دانشگاه‌ها، از یک سو مبتنی بر نظریه‌ای تاریخی در خصوص علل انحراف و ناکارآمدی نظام پیشین دانشگاهی ایران است و از سوی دیگر ریشه در دیدگاه‌های عام سیاسی، تربیتی و حکومتی ایشان دارد که دانشگاه را جزئی از سیستم اجتماعی و مهمترین آن بیان می‌دارند.

امام خمینی(ره) دانشگاه پیراسته از آثار منفی و دارای ویژگی‌هایی چون استقلال و عدم وابستگی فکری به قدرت‌های استعمارگر، توجه به تهذیب نفس و خودسازی معنوی علاوه بر کسب دانش و تخصص، اهمیت دادن به علم و تخصص در رشته‌های مورد نیاز کشور، توجه جدی به حفظ روحیه و آگاهی سیاسی و انقلابی در عین حال پرهیز از اختلافات جناحی در تربیت دانشجو و... را دانشگاه ملی و اسلامی دانسته و نقطه مقابل چنین دانشگاهی را دانشگاه استعماری می‌دانند. (آقاپور، ۱۳۸۷)

روش‌شناسی

مطالعه حاضر که به رصد اندیشه امام(ره) در باب نقش دانشگاه‌ها در جامعه و تجزیه و تحلیل آن می‌پردازد، از روش اسنادی و با استفاده از کتب و اسناد و مدارک معتبر و مختلف در این زمینه تهیه شده است. برای این منظور از مطالعه کتابخانه‌ای و روش تحلیلی و نظری استفاده شده و با مطالعه آثار امام(ره) و منابع نظری مربوط به دانشگاه، اسناد و مدارک شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای اسلامی شدن دانشگاه‌ها، بررسی و مطالعه پژوهش‌ها، رساله‌های دانشگاهی، مقالات چاپ شده در مجلات علمی و پژوهشی موجود در این زمینه، ضمن طبقه‌بندی و تنظیم مطالب، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری شده است.

یافته‌ها

از دیدگاه امام خمینی(ره) دانشجو یک قشر آگاهی است که می‌تواند در اجتماع نقش مؤثری ایفا نماید؛ اما ایشان معتقد است دانشجو برای اینکه بتواند نقش خود را کامل نماید باید در کنار سایر اقشار اجتماعی از جمله روحانیون، بازاریان، نظامیان و عامه مردم باشد. از مجموع ۱۲۵ پیامی که حضرت امام درباره نقش اجتماعی و سیاسی دانشجویان بیان داشته‌اند در ۱۱۰ پیام (۸۳/۰) به همراهی و همیاری دانشجو با روحانیون (حوزویان) تأکید کرده‌اند، در ۵ پیام (۳/۵) به همراهی دانشجویان با بازاریان اشاره کرده‌اند، در ۹ پیام (۶/۵) دانشجویان را به همراهی عامه مردم دعوت کرده و در یک پیام از آنان خواسته با نظامیان همراهی کنند. (دژاکام، ۱۳۸۷)

مهمترین وظیفه دانشگاه در نظام اسلامی انسان‌سازی و تأمین نیروی انسانی متناسب با نظام جمهوری اسلامی می‌باشد. همان‌گونه که در بیانات امام راحل و رهبر معظم انقلاب تصریح شده است تحقق این هدف منوط به تغییر در ساختار دانشگاه و آموزش عالی می‌باشد. البته منظور این نیست که کاوش علمی به طریقی

جدید ایجاد شود یا تجربه‌ها به صورت دیگر انجام شود و یا ظواهر اسلامی در آن رعایت شود؛ بلکه منظور حاکمیت بینش و منش اسلامی بر افراد آن دانشگاه است که بُعد باطنی آن است و به قول امام خمینی (ره) نگاه باید نگاه توحیدی باشد. در جهت شناخت بهتر دانشگاه اسلامی نظرات امام راحل را از نظر گذرانده و رویکرد فکری او را پی می‌گیریم.

- دانشگاه و اهمیت آن

امام خمینی (ره) بیانات متعدد خویش با عبارات گوناگون این مطلب را متذکر شده‌اند که «دانشگاه، مبدأ همه تحولات است» (صحیفه امام، ج ۸، ص ۶۴). همچنین در مواردی دیگر با به‌کارگیری اصطلاحات «مقدرات» و «سرنوشت»، دانشگاه را منشأ این سرنوشت جامعه می‌دانند و آن را در رأس امور می‌خوانند؛ از جمله: «مقدرات این مملکت، دست این دانشگاهی‌هاست» (همان، ج ۳، ص ۲۴۹)، «از دانشگاه [است که] باید سرنوشت یک ملت تعیین بشود» (همان، ج ۸، ص ۶۱) و «دانشگاه که در رأس امور هست و تقدیرات یک کشوری، مقدرات یک کشوری بسته به وجود آنهاست، باید جدیت بکنند که روی خودشان را از غرب و شرق برگردانند» (همان، ج ۱۷، ص ۲۴۱). (آقایور، ۱۳۷۶).

- جهت‌گیری صحیح علوم و علوم انسانی

از نظر بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران نه تنها علوم انسانی از فلسفه و عرفان تا علوم اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، هنر، موسیقی و ادبیات ارتباطی مستقیم با برخی مبانی و اصول اعتقادی و معنوی اسلام دارند، بلکه حتی علوم طبیعی و ریاضی نیز ریشه در همین مبانی مابعدالطبیعی که در دو علم شریف فلسفه و عرفان اسلامی مطرح می‌باشد، دارند؛ نه آن‌چنان‌که صرفاً در قرون وسطی و گذشته به آن توجه می‌گردید. ایشان در پیامی دیگر برخلاف سنت گذشته حتی قائل به ارتباط میان فقه و هنر و سینما گشتند. چیزی که در نظر بسیاری امری اعجاب‌آور و بی‌سابقه می‌باشد و یا ایشان با طرح نقش عظیم زمان و مکان در اجتهاد و به‌دنبال آن با صدور فتاوی بزرگی در خصوص شطرنج، موسیقی و هنر خواستار تحولی جدید در عرصه نگاه سنتی و حوزوی حوزه‌های علمیه نسبت به مسائل مذکور و جدید بودند. از طرف دیگر، میان همه علوم انسانی و حتی علوم تجربی و طبیعی با برخی اصول مابعدالطبیعی و دینی و معنوی قائل به ارتباط می‌باشند. لذا جا دارد تدوین‌کنندگان اندیشمند و متعهد اسلامی در عرصه طرح مواد علمی، آموزشی و پژوهشی با توجه به نکات مذکور به ایفای نقش بسیار بزرگ خود اقدام نموده و در تدوین مباحث علمی و دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران و بلکه جهان بشری موفق گردند. (آقایور و حسینی، ۱۳۸۸)

امام خمینی (ره) می‌فرمایند: «فرهنگ دانشگاه‌ها و مراکز غیرحوزه‌ای به صورتی است که با تجربه و لمس واقعیت‌ها بیشتر عادت کرده است تا فرهنگ نظری و فلسفی، باید با تلفیق این دو فرهنگ و کم کردن فاصله‌ها، حوزه و دانشگاه در هم ذوب شوند تا میدان برای گسترش و بسط معارف اسلام وسیع‌تر گردد.» (صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۹۹)

- مسئولیت اجتماعی و سیاسی

آگاهی دانشمندان و علما از جایگاه و نقش خطیر خویش در جامعه و توجه علمی به مسئولیت‌های اجتماعی سیاسی برای راهبری توده‌های مردم در مقابل سیاست‌های استعماری از مهمترین رهنمودهایی است که محور اندیشه‌های امام (ره) را در زمینه اجتماعی و سیاسی تشکیل می‌دهد. یکی از ابعاد مسئولیت‌پذیری علما و دانشمندان، عدم سکوت و نفی هرگونه سازش و توجیه‌گری در قبال حکومت‌های وابسته و حکام جور در جهان اسلام است. (آقاپور، ۱۳۷۵)

امام (ره) با بیان این دیدگاه که دانشگاه نباید محیط دغدغه‌های شخصی اساتید و دانشجویان باشد دانشگاه را محلی برای دغدغه‌های اجتماعی اندیشمندان برای درک دردهای اقشار جامعه می‌داند. همچنین می‌فرماید: «دانشگاهی که قوام آن به استاد و دانشجو است حقیقتاً پایه‌ای برای آینده کشور می‌شود» (صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۴۱۷).

امام خمینی (ره) پس از پیروزی انقلاب، دانشجویان را مسئول نگهداری از انقلاب اسلامی می‌دانستند و همواره به دانشجویان سفارش می‌کردند باید بتوانند در قلب نهضت قرار داشته باشند و عامل حرکت نهضت باشند. همچنین در سال ۱۳۶۴ نیز فرمودند: «بر شما جوانان روشنفکر است که از پا ننشینید تا خواب‌رفته‌ها را از این خواب مرگبار برانگیزانید و با فاش کردن خیانت‌ها و جنایت‌های استعمارگران و پیروان بی‌فرهنگ آنها، غفلت زده‌ها را آگاه نمائید...» (همان، ج ۲، ص ۱۴۲) (دژاکام، ۱۳۸۷)

شورای عالی انقلاب فرهنگی با همین نگرش مصوباتی دارد؛ مانند:

«قانونمند کردن فعالیت‌های سیاسی و فرهنگی استادان به منظور فراهم آوردن محیطی سالم و آزاد و مطمئن برای بحث و گفتگو و ارتقای اندیشه دینی و ایفای نقش مؤثر آنان.» (مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۷)

«تقویت روحیه آرمان‌گرایی، کمال‌جویی، نقادی، آزادی، مشارکت‌جویی، حقیقت‌جویی و تشویق و تقویت احساس مسئولیت اجتماعی دانشجویان.» (مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۷)

- رسالت فرهنگی و علمی

دانشگاه کانون تولید علم در جامعه محسوب می‌شود. پویایی و بیداری از اصلی‌ترین شاخصه‌های نخبگان کشور می‌باشد و بدیهی است که پیشرفت و توسعه همه جانبه هر کشوری از دانشگاه و دانشگاهیان سرچشمه می‌گیرد و بر اساس همین است و طبیعی نیز است که دنیای استکبار برای به انحراف کشاندن آن بیکار ننشیند و تمام تلاش خویش را در این راه به کار می‌بندد.

امام راحل ضمن ارائه چنین تصویری از دانشگاه بر این باور بودند که فرهنگ و دانشگاه ما باید متحول شود و بارها در بیانات خویش از همه کسانی که در این راه قدم برمی‌دارند تشکر می‌کردند. امام خمینی (ره) فرهنگ حاکم بر دانشگاه و دانشگاهیان قبل از انقلاب را غیرکارآمد می‌دانستند که نمی‌توانست به ایفای نقش خطیر خود در جامعه پردازد. (شفیعی، ۱۳۸۴)

- حفظ استقلال جامعه

یکی دیگر از رسالت‌های دانشگاهیان، تلاش در جهت قطع وابستگی به بیگانگان و استقلال کشور اسلامی است. چرا که دانشگاه باید زمینه‌ساز استقلال مملکت اسلامی و موجب خودباوری و معبری مطمئن برای استقلال باشد. از این رو امام (ره) خروج از وابستگی را که زمینه‌ساز استقلال نظام اسلامی است از جمله وظایف و رسالت‌های مهم دانشگاهیان برمی‌شمارد و بر این عقیده پافشاری می‌کند که:

«نباید اگر صنعتی از آنها می‌گیریم انگلیسی یا روسی یا آمریکایی بشویم؛ بلکه باید مسلمان بود. البته استفاده از علوم و گرفتن آن از دیگران مانعی ندارد ولی باید توجه داشت که از جایی علوم را بگیریم که نخواهند ما را منحرف کنند که در سابق اگر مقداری از علوم و تخصص‌ها را به ما می‌دادند می‌خواستند ما را از همه چیزمان منحرف نموده و مصرفی بار بیاورند» (صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۲۱۹).

- مشارکت در سازندگی و توسعه

از دیدگاه امام خمینی (ره) توسعه همه‌جانبه مستلزم مشارکت همه قشرهای جامعه و به‌خصوص قشر دانشگاهی و تحصیلکرده می‌داند و سهم این گروه را مهم و اساسی تلقی می‌کند و می‌فرماید:

«بازسازی و سازندگی جز از طریق تعاون و همفکری میسر نیست و این کشور متعلق به اسلام و همه ملت ایران است و همان‌گونه که در جنگ همه در کنار هم بودند، در صلح و سازندگی هم باید در کنار یکدیگر باشند که ان‌شاءالله مراکز علمی و دانشگاهی نیز در این مسئله بزرگ سهیم خواهند بود» (همان، ج ۲۱، ص ۱۵۷).

- تعهد و تهذیب

امام خمینی با اشاره به عامل تخصص و تعهد در کنار هم بسیار تأکید کرده و می‌فرماید: «دانشگاه باید مرکز درست‌کردن انسان باشد» و باز می‌فرماید: «اگر دانشگاه واقعاً دانشگاه باشد و دانشگاه اسلامی باشد، یعنی در کنار تحصیلات متحقق، در آنجا تهذیب هم باشد، تعهد هم باشد، یک کشوری را اینها می‌توانند به سعادت برسانند» (همان، ج ۱۳، ص ۴۱۳-۴۱۲). امام (ره) با اشاره به این که دانشگاه باید انسان را رو به خدا ببرد و درس باید برای خدا خوانده شود، صریحاً معتقد بودند که دانشگاه باید انسان درست کند و اگر انسان درست کرد مملکت خود را نجات می‌دهد. پس ملاحظه می‌شود که ایشان در این مجموعه بیانات ضمن اشاره به اینکه دانشگاه باید مرکز تربیت، انسان‌سازی و خداجویی باشد، کسب تخصص را هم لازم می‌دانند و نپرداختن به چنین موضوعی را باعث نابودی کشور ذکر می‌کنند و متخصص غیرمتعهد و فاقد تربیت انسانی را به حال کشور مضر می‌دانند.

دانشگاه اسلامی دانشگاهی است که در آن، «محیطی سرشار از معنویت و مکارم اخلاق به منظور رشد و تعالی فردی و تربیت صحیح و تزکیه و تعلیم نفوس ایجاد می‌شود و حیات و شخصیت معنوی و اخلاقی افراد اعتلا می‌یابد.» (مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۷)

- وحدت حوزه و دانشگاه

امام خمینی ره همواره از وحدت حوزه و دانشگاه و اتحاد و یکرنگی میان این دو قشر تحصیلکرده یاد می‌کرد، و نسبت به توطئه‌ها هشدار می‌داد؛ ایشان می‌فرمود: «طلاب علوم دینی و دانشجویان با هم روابط دوستانه و فعالانه داشته باشند و بر اساس به دست آمدن استقلال و آزادی و خلع ید غاصبان از حقوق ملت در تمام ابعادش، به سایر طبقات ملت بپیوندند...» (صحیفه امام، ج ۳، ص ۴۸۶).

فلسفه وجودی دانشگاه در کنار حوزه در گذشته، آن بوده است که رژیم گذشته نمی‌خواست یا نمی‌توانسته از محصول حوزه در اداره امور جامعه استفاده کند. اکنون با وجود نظام اسلامی تفکیک حوزه و دانشگاه در حد تفکیک دانشگاه‌های پزشکی و فنی مهندسی است و با این تحلیل دانشگاه علوم انسانی در تقابل با حوزه علمیه کاری عبث و بیهوده و غیرمعقول است تا چه رسد به دانشکده‌های الهیات و حقوق در کنار حوزه علمیه و به طوری موازی با آن. (آقاپور، ۱۳۸۷)

مقام معظم رهبری در این باره می‌فرمایند: «نظام اسلامی نیازمند آن است که اصل علم و فرهنگ و معرفت در حوزه‌ها و دانشگاه‌ها هرچه بیشتر به هم نزدیک شوند و با یکدیگر همکاری کنند و هریک دیگری را در جهت تکامل هر چه بیشتر یاری دهند.» (۱۳۷۷/۱۰/۱۵)

مرور اندیشه‌های حضرت امام(ره) نشان می‌دهد که ایشان در میان اقشار مختلف اجتماعی برای دانشجویان جایگاه ممتازی قائل است و همواره تأکید داشتند که با قشر ممتاز دیگر یعنی حوزویان در ارتباط باشند تا بتوانند در تحولات، نقش محوری ایفا نمایند.

امام معتقد بود توطئه‌ای در کار بوده و هست تا روحانی و دانشجو را به جان هم بیندازند و با استفاد از اختلاف آنان به کشور آسیب برسانند. ایشان معتقد بودند که دشمنان در این نقشه تا حدودی موفق شده بودند. ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «یک جایی نقشه‌شان گرفت و آن جدا کردن روحانیت از دانشگاه‌ها [بود]. یک روحانی حق نداشت، پیش خودمان حق نداشت که از دانشگاهی صحبتی بکنند... دانشگاهی هم آخوند به نظرش می‌آمد که یک موجود مضر است که انگلیس‌ها آوردند گذاشتند اینجا.» (صحیفه امام، ج ۶، ص ۴۴-۴۵) از این رو امام به دانشجویان توصیه می‌کرد در کنار سایر اقشار اجتماعی و به ویژه روحانیون قرار گیرند؛ زیرا ائتلاف این دو قشر را ائتلاف همه ملت می‌دانستند. (دژاکام، ۱۳۸۷)

این یافته‌های ارزشمند که بخشی از رهنمودهای حیات‌بخش امام راحل را در ارتباط با نقش دانشگاه در جامعه معرفی می‌کند به خوبی نشان می‌دهد که امام(ره) به صورت جامع و بسیار عمیق، به مسئله اهمیت دانشگاه در نظام اجتماعی توجه داشتند و در طول حیات پرثمر و انقلاب‌آفرین خویش همواره روشنگری‌های لازم را انجام می‌دادند تا پایه‌های فکری، علمی و دانشگاهی نظام جمهوری اسلامی مستحکم‌تر گردد.

نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های حاصل از اندیشه‌های حضرت امام (ره) می‌توان گفت که دانشگاه جزئی از سیستم اجتماعی و مؤثر بر آن دانسته و به دانشگاهیان به عنوان یک قشر بسیار مهم نظر داشتند و معتقد بودند که اگر آنان بتوانند در دانشگاه علم و ایمان را با یکدیگر همراه سازند می‌توانند به عنوان یک قشر تحصیلکرده محور «روشنگری اجتماعی» را به دست گیرند. به عبارت دیگر دانشجو از نظر امام، عامل «روشنگری اجتماعی» است و زمانی می‌تواند موفق باشد که بتواند آگاهی خود را در مسیر ارزش‌های الهی به کار گیرد و خود را از اقشار دیگر و به ویژه روحانیون جدا نسازد و متقابلاً هم باید ارتباط و تعامل وجود داشته باشد.

از بیانات امام (ره) می‌توان به این نتیجه رسید که «خود را یافتن» و «متکی به خود بودن» باید در دو جهت مختلف، اما در کنار هم در دانشگاه‌ها جامه عمل بپوشد. یکی از این دو جهت، دانشمند و متخصص شدن افراد و تهیه و توسعه ابزارهای رسیدن به این مرحله است؛ و جهت دیگر، ساخته شدن افراد از حیث معنوی و انسانی است. این دو جهت، به‌خوبی و صراحت در بیانات مختلف امام (ره) قابل تشخیص است.

از منظر امام (ره)، «موانع» رشد و استقلال دانشگاه‌ها و اتکا به خود و خودکفایی، نفوذ آن دسته از افکار غربی و شرقی است که باعث می‌شوند ملت‌ها، به‌ویژه روشنفکران و دانشگاهیان، به دنباله‌روی از آن افکار و بیگانگی از خود و در نتیجه تسلیم در برابر خواسته‌ها و منافع بیگانگان کشانده شوند و هدف این است که آن افکار را بر اقتصاد، فرهنگ و سیاست ما مسلط کنند و ما را از خویشتن خویش و استقلال و خوداتکایی خالی سازند تا همواره چشم‌مان در پی آنها باشد و اهداف و آرزوهای مان را در وجود آنها و در تسلط و رهبری آنها بر خود جستجو کنیم.

رسوخ چنین افکاری در فضای روشنفکری و دانشگاهی، زمینه انحراف دانشگاه‌ها را فراهم می‌آورد و باعث تشنج و ناآرامی‌ها در دانشگاه‌ها و ناهنجاری‌های فکری در جامعه می‌شود؛ خاصه آن که چنین افکاری با نقاب آزادی‌خواهی و تجددگرایی مطرح می‌شوند و در ارزش‌های اسلامی، فرهنگی و اصولی ملت به اشکال گوناگون تزلزل و تخریب ایجاد می‌کنند.

در مجموع امام راحل بر اهمیت فوق‌العاده دانشگاه‌ها در نظام اجتماعی، جهت‌گیری محتوای علمی به‌ویژه در علوم انسانی، مسئولیت اجتماعی و سیاسی دانشگاهیان در قبال توده‌های مردم، رسالت فرهنگی و علمی دانشگاه‌ها برای تعالی و ارتقاء جامعه، حفظ استقلال فکری و علمی دانشگاه‌ها، تعهد و تهذیب در کنار فراگیری علم و دانش و وحدت و همدلی متقابل دانشگاهیان و حوزویان تأکید داشتند.

دانشگاه از آنجا که محل ارائه و تبادل مباحث علمی، در چارچوبی منطقی و عقلانی است، همیشه به عنوان جایگاه فرهیختگان و اندیشمندان برای همه مردم قابل ارج و احترام بوده است. از آنجا که علم به عنوان اصلی‌ترین ابزار توسعه و پیشرفت کشور، اقتدار و قدرت ملت ایرانی-اسلامی ما را در عرصه بین‌المللی برای کشور به ارمغان خواهد آورد، مورد توجه همه مردم و نظام اجتماعی بوده است؛ اما همیشه آسیب‌هایی گریبانگیر دانشگاه‌های ما بوده که سبب دوری آنان از اهداف اصلی دانشگاه و فاصله گرفتن از آرمان‌های امام

خمینی (ره) و گاهی عاملی برای سوءاستفاده بیگانگان و دشمنان نظام شده است، که برای رفع آنها این راهکارها ارائه می‌گردد:

۱- **جلوگیری از تندروری‌ها و جناح‌بندی‌ها در دانشگاه‌ها:** برخی از دانشجویان از گروه‌های مختلف فکری یا سیاسی تاب شنیدن سخنان همدیگر را ندارند. بسیاری از نقدهای دانشجویی از مسائل اجتماعی و سیاسی بیشتر از آن که دارای محتوایی منطقی و مستدل باشد ناشی از القائات بیرون از دانشگاه‌ها و رسانه‌هاست و بیشتر به نقدهای مرسوم ژورنالیستی می‌ماند تا نقدی علمی و دانشگاهی. لذا باید از افراط و تفریط پرهیز و استقلال فکری را در دانشگاه‌ها حفظ نمود.

۲- **بازنگری و اصلاح عالمانه محتوای علوم انسانی:** لازمه حضور فعال شدن دانشگاه‌ها در جامعه با توجه به آموزه‌های امام عظیم‌الشان در گرو توجه همه جانبه به تمامی علوم و رشته‌های علمی مختلف به‌ویژه علوم انسانی در کنار تربیت صحیح دانشجویان با بهرمندی از اساتید لایق و انقلابی و لزوم توجه جدی‌تر به بحث الوهیت، توحید و خداشناسی در مضامین و محتوای دروس دانشگاه‌ها می‌باشد، که این مهم از طریق همکاری همه جانبه همه نهادهای ذیربط و دستگاه‌های مسئول همچون مجلس شورای اسلامی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، حوزه‌های علمیه و مراکز آموزش عالی می‌باشد.

۳- **مقابله با رواج سطحی‌نگری:** فقدان مطالعات عمومی عمیق و اجتماعی، مخصوصاً در مبانی فکری و اعتقادی باعث ضعف قوه تحلیل در جوان نخبه، پرشور و دانشجوی امروز می‌شود. بدون شک هوشیاری و بصیرت دانشجویان اول انقلاب را باید مدیون آگاهی‌بخشی شهیدان مطهری، مفتاح، بهشتی و مرحوم شریعتی باشیم. اما امروز رسانه‌ها و روزنامه و شبکه‌های سیاسی مختلف با ترفندهای رسانه‌ای به عنوان مرجع فکری عده‌ای از دانشجویان قرار می‌گیرد.

۴- **تقویت خردمحوری و روح جمعی در دانشگاه‌ها:** خطر دیگری که امروز جامعه دانشگاهی را تهدید می‌کند نگاه خودگرایانه است. به این معنا که تمام هدف فرد از تحصیل، تأمین آینده خودش می‌باشد. در صورتی که دانشجو باید نسبت به کشورش احساس تعلق خاطر داشته باشد، و برای پیشرفت و سعادت کشورش نیز تحصیل کند که اگر این چنین شد هر آنچه اندوخته باشد چه در ایران و چه در کشوری دیگر برای خودش و کشورش به کار می‌گیرد.

۵- **روحیه آرمان‌خواهی:** دانشجو به واسطه جوان بودن خود همیشه آرمانگرا بوده است، که بسیار ارزشمند و شایسته است؛ ولی تلاش‌هایی از سوی دشمنان خارجی در جهت قلب این آرمان‌ها انجام شده است. عدالت‌خواهی، استکبارستیزی، استقلال‌طلبی، آزادی‌خواهی و عزت‌طلبی از مشخصه‌های دانشجویان عزیز می‌باشد. اما تحریف این آرمان‌ها و شاخص‌ها باعث پشت کردن جریاناتی در دانشگاه‌ها به آرمان‌های اصیل انقلاب و مردم می‌گردد.

۶- **توجه به آرمان‌های دانشگاهی امام خمینی (ره):** چنانچه نگرش‌های امام راحل سرلوحه برنامه‌ها و مدیریت‌های دانشگاهی قرار گیرد و اساتید، دانشجویان و به‌ویژه مدیران دانشگاه‌ها وظیفه اصلی خود را تحقق رهنمودهای امام (ره) در عرصه دانشگاه‌ها و جامعه بدانند و بدان عمل نمایند به قطع و یقین شاهد

کاهش آسیب‌های موجود از جمله فاصله گرفتن دانشگاه‌ها از دردهای جامعه و در مقابل رشد شاخص‌های کیفی فرهنگی، سیاسی، مذهبی، علمی و تخصصی دانشگاه‌ها خواهیم بود و همه مردم از آن بهره‌مند می‌شوند.

Archive of SID

منابع و مأخذ

- ۱) آقاپور، سیدمهدی (۱۳۸۷)، طرح ارزیابی فرهنگی، سیاسی و دینی دانشگاه‌ها؛ هیئت نظارت و ارزیابی فرهنگی و علمی شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- ۲) آقاپور، سیدمهدی، (۱۳۷۵)، کنکاشی در جایگاه و نقش استاد و دانشجو در جامعه از دیدگاه امام خمینی (ره)، دانشگاه تهران، نشریه روابط عمومی.
- ۳) آقاپور، سیدمهدی و حسنی، مختار (۱۳۸۸)، بررسی رویکرد دانشگاه اسلامی در سیره رهبری امام خمینی (ره)، دانشگاه پیام نور.
- ۴) احمدی فشارکی، حسنعلی (۱۳۷۶)، دانشگاه و دانشگاهیان از دیدگاه امام (ره)، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۵) باوند، نعمت‌الله (۱۳۸۸)، اسلامی شدن در نگاه امام خمینی (ره)، تهران، خبرگزاری فارس.
- ۶) خمینی، روح الله (۱۳۷۶)، مصباح الهدایة الی الخلافة و الولاية، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۷) شفیعی، عباس (۱۳۸۴)، استراتژی رهبری امام خمینی (ره)، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۸) صحیفه امام (مجموعه ۲۲ جلدی بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها، احکام، اجازات شرعی و نامه‌ها)، (۱۳۸۵)، چاپ چهارم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۹) دژاکام، رضا (۱۳۸۷)، نقش دانشجویان در تحولات سیاسی اجتماعی از دیدگاه امام خمینی (ره)، فصلنامه دانشگاه اسلامی.
- ۱۰) دبیرخانه شورای اسلامی شدن مراکز آموزشی (۱۳۸۱)، دانشگاه اسلامی: رسالت‌ها، اصول و راهبردها؛ تهران.
- ۱۱) فرتوک‌زاده، محمد و بهداروند، محمدمهدی (۱۳۸۲)، اشاراتی در باب اسلامی شدن دانشگاه‌ها، قم، صبح صادق.
- ۱۲) قورچیان، نادرقلی و همکاران (۱۳۸۳)، دایره المعارف آموزش عالی، تهران، بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.
- ۱۳) موسوی، سیدفضل‌الله (۱۳۸۸)، دانشگاه از دیدگاه امام خمینی، تهران، راسخون.
- ۱۴) www.jamejamonline.ir
- ۱۵) www.hawzah.net
- ۱۶) www.hegmataneh.org